

ЗАСТОСУВАННЯ КАРТОГРАФІЧНОГО МЕТОДУ В ПРОЦЕСІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИРОДНОЇ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Проаналізовано досвід картографування природної та історико-культурної спадщини в Україні, визначено його напрями і запропоновано шляхи вдосконалення. Обґрунтовано структуру і зміст атласу природної та історико-культурної спадщини Харківської області, визначено математичні елементи, способи зображення та оформлення карт атласу.

Ключові слова: природна та історико-культурна спадщина, атлас природної та історико-культурної спадщини

V.Peresadko, K.Shpuryk

APPLICATION OF A CARTOGRAPHICAL METHOD IN THE PROCESS OF NATURAL AND HISTORICAL-CULTURAL HERITAGE INVESTIGATION IN KHARKOV REGION

The experience in cartography of natural and historical-cultural heritage in Ukraine has been analyzed, its direction has been determined and the ways of its improvement have been suggested. The structure and content of the atlas of natural and historical-cultural heritage of Kharkov region have been grounded, mathematical elements, the ways of representation of the maps of the atlas have been determined.

Keywords: natural and historical-cultural heritage, atlas of natural and historical-cultural heritage

Актуальність проблеми. Фундаментом, на якому стоїть культура нації, є її природна та історико-культурна спадщина (ПІКС) – пам'ятки історії, археології, монументального мистецтва, архітектури, садово-паркового мистецтва, ландшафтів, природи та їх комплекси, які становлять національне надбання. Для України актуальною проблемою є інформаційно-картографічне забезпечення органів управління оперативною, достовірною інформацією щодо пізнання та збереження ПІКС як на загальнодержавному, так і на регіональному й районному рівнях. Вирішити це можливо із застосуванням картографії - науки, що дозволяє наочно, доступно, лаконічно висвітлити переваги та недоліки тієї чи іншої теми і зобов'язує суспільство прийняти необхідні дії.

У Харківській області, як і більшості регіонів держави, незважаючи на багату спадщину, ні відповідних картографічних творів (окремих карт, серій карт і атласів) ПІКС немає. Тому розробка змісту, методики та технології їх складання є на сьогодні актуальною задачею.

Останні досягнення та публікації. Перші на терені СНД фундаментальні кроки з формування поняттєвого апарату спадщини пов'язані зі створенням у 1992 р. Російського науково-дослідного інституту культурної та

природної спадщини (з 1999 р. – ім. Д.С. Лихачова). У 2002 р. в Інституті основна увага спрямувалась на розробку методологічної й методичної бази збереження спадщини, формування єдиного інформаційного простору в сфері охорони спадщини, створення й реалізацію програм зі збереження й використання спадщини російських провінцій та організацію нових історико-культурних територій.

В Україні питанням удосконалення поняттєвого апарату ПІКС, історії та методиці її охорони значну увагу приділяли К.Н. Горб [1], Т.І. Катаргіна [2], В.М. Парацій [4], В. Вакуленко, І. Валентюк, В. Грибан, С. Коротич та ін. [6]. Глибокі дослідження проблем картографування ПІКС проводила К.А. Поливач [5], а на регіональному рівні – Нгуен Ле Тхієм [3] та Р.Ю. Шевченко [7].

Постановка завдання. У даній статті розглядаються підходи і методика створення атласу природної та історико-культурної спадщини Харківської області, його структури, зображувальних засобів і напрямів використання. Особлива увага приділяється розробці ГІС ПІКС Харківської області.

Виклад основного матеріалу. У законодавстві на цей час не знайшло свого відображення поняття «природна та історико-культурна спадщина», відсутній комплексний підхід до вивчення ПІКС, який характеризується переходом від охорони окремих пам'яток до збереження усїєї спадщини в її цілісності, різноманітності. Пам'ятки культури розглядаються дослідниками в сукупності з оточуючим природним середовищем, людьми, які населяють дану територію, історичним міським середовищем, сільською забудовою, народною культурою, традиціями, ремеслами й промислами та ін. Адже весь цей комплекс передає самотутність культури регіону і є необхідною умовою збереження пам'ятки.

Однією з особливостей тлумачень спадщини є те, що її об'єкти повинні бути справжнім джерелом інформації про зародження і розвиток культури, історичного й духовного розвитку народу. Згідно з цим, К.А. Поливач [5] визначено особливості досліджень ПІКС, а саме:

- орієнтація на широке уявлення про спадщину як відображення історичного досвіду взаємодії людини і природи;
- розгляд спадщини як системного утворення, в якому окремі об'єкти не можуть бути збережені поза зв'язком один з одним і поза навколишнім середовищем;
- верховенство територіального підходу до збереження спадщини;
- розгляд діяльності з охорони і використання спадщини як органічної частини комплексу сучасних соціокультурних і соціально-економічних процесів.

Україна має багату культурну спадщину, яка містить значний потенціал туристичної та інвестиційної привабливості нашої країни на світовому ринку. Але окремі регіони, в тому числі і Харківська область, є відносно проблемними в забезпеченні об'єктами ПІКС порівняно з Київською областю, Карпатами та Кримом, які в своєму історичному епохальному розвитку пройшли довгий шлях і тому володіють багатим природним та історико-культурним фондом.

Досить повільно відбувається паспортизація пам'яток. Наприклад, в Харківській області донині лише 2,6 % від їх загальної кількості паспортизовано. Аналіз системи управління й охорони об'єктів ПІКС, що склалася в області (до речі, не тільки Харківській), показав, що її ефективність за низкою параметрів не відповідає сучасним вимогам:

- існуючі відомчі системи збору даних організаційно й методично розрізнені і не забезпечують обґрунтованих рішень щодо збереження та охорони об'єктів ПІКС;

- у практику управління повільно впроваджуються інформаційні технології;

- державні програми та інноваційні проекти мало взаємодіють між собою і не координуються органами виконавчої влади;

- збір інформації про стан об'єктів ПІКС слабо пов'язаний з кінцевими цілями і конкретними управлінськими рішеннями;

- у практиці управління практично не використовуються економічні та еколого-економічні нормативи.

Крім того, практично вся управлінська інформація ведеться на паперових носіях (планово-картографічних матеріалах, паспортах об'єктів і т. ін.), що стримує можливість оперативного оновлення інформації і можливості інтерпретації існуючих даних. Наявність величезних обсягів даних зумовлює необхідність застосування сучасних засобів їх обробки та аналізу. Наприклад, в Харківській області (площа 31,4 тис. км²) зареєстровано об'єкти різного статусу від місцевого до національного, в тому числі: 4563 – археології, 2590 – історії, 292 – монументального мистецтва, 799 – архітектури і містобудування, 220 – природи. Отже, актуальною стає розробка інтегрованого інформаційного середовища для регіонального управління, а також створення банку даних природних та історико-культурних об'єктів регіону, першим етапом реалізації якого може стати розробка атласу ПІКС області.

Вивчення досвіду картографування об'єктів ПІКС показало, що в основу структуризації змісту атласу слід покласти класифікацією об'єктів ПІКС, а характеристика всіх видів об'єктів ПІКС на картах має бути важливою складовою тематичного змісту карт атласу. При побудові структури атласу до уваги бралися: складність і багатогранність об'єкта картографування та необхідність забезпечення зручності в користуванні атласом у різних пізнавальних та практичних ситуаціях. З урахуванням досвіду картографування ПІКС, пропонується структура атласу із трьох тематичних розділів і блоку довідкової інформації (табл.).

Перший розділ включає інформацію про ПІКС Харківської області та місце області в історико-культурній спадщині України, що відображається як на картах розділу, так і в текстових нарисах та ілюстраціях до них (рис. 1).

У другому розділі наведено кадастр об'єктів ПІКС Харківської області, що стане у нагоді саме в електронній версії атласу, де шляхом посилань на кожен об'єкт дана паспортна інформація про об'єкт ПІКС, доповнена таблицями, фотографіями та довідковими текстовими матеріалами. Розділ представляють карти 27 адміністративних районів Харківської області масштабу 1:250 000. Зміст та структура повторюють перший розділ (рис. 2).

Структура атласу

«Природна та історико-культурна спадщина Харківської області»

Назви розділів та підрозділів. Темати карт		Масштаби карт
Розділ 1. Природна та історико-культурна спадщина		
Законодавчі акти в галузі охорони природної та історико-культурної спадщини		<i>текст</i>
Природна та історико-культурна спадщина Пам'ятки археології Пам'ятки історії Пам'ятки монументального мистецтва, архітектури та містобудування Пам'ятки природної спадщини Об'єкти збереження культурних цінностей Історико-архітектурні регіони	Харківської області України	1: 1 500 000 1: 15 000 000
Розділ 2. Кадастр об'єктів природної та історико-культурної спадщини Харківської області (27 блоків карт відповідно до районів Харківської області)		
Богодухівський район Пам'ятки археології Пам'ятки історії Пам'ятки монументального мистецтва, архітектури та містобудування Пам'ятки природної спадщини		1: 250 000 1: 250 000 1: 250 000 1: 250 000
Розділ 3. Охорона, збереження та використання природної та історико-культурної спадщини		
Пам'ятки культурної спадщини спеціальної охорони		1: 1 500 000
Туристсько-рекреаційний потенціал		1: 1 500 000
Довідковий блок		
Терміни та поняття Інформаційні джерела		<i>текст</i>

Дотримання принципу внутрішньої єдності атласу вимагає використання мінімальної кількості проєкцій, кратних масштабів карт, їх мінімальної кількості. У зв'язку з цим, для карт атласу обрано масштаби: Україна – 1:15 000 000; Харківська область – 1:1 500 000, адміністративні райони області – 1:250 000. Масштабний ряд узгоджується з вибором формату атласу (30 x 21 см, формат А4) і розробкою типових компоновок сторінок атласу (рис.1, 2).

В атласі використані традиційні способи відображення тематичного змісту (значків, лінійних знаків, ареалів, якісного і кількісного фону, **Висновки та перспективи подальших досліджень**. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки: 1) картографування об'єктів ПІКС в Україні розглядається тільки на національному рівні, а опубліковані карти і атласи ПІКС регіонів відсутні; 2) проведена систематизація об'єктів ПІКС Харківської області показала: а) неузгодження класифікації об'єктів ПІКС Управління архітектури і містобудування та Управління культури і туризму Харківської

обддержадміністрації; б) відсутність уніфікації об'єктів природної та історико-культурної спадщини; в) ряд об'єктів ПІКС Харківщини потребує негайної реконструкції і збереження, оскільки знаходиться на стадії повного знищення чи руйнування; 3) для того, щоб картографічні твори сприяли акцентуванню уваги владних структур і відповідних органів збереженню об'єктів ПІКС, необхідна розробка традиційного (паперового варіанту картографічного твору) і його електронної версії, з метою широкого тиражу в Інтернеті; 4) атласи ПІКС обласного рівня мають включати три розділи, де два розділи передають інвентаризаційну інформацію у межах області, її районів і міст, а третій – акцентує увагу на стані об'єктів і заходах їх охорони і збереження.

Пропонований атлас може бути використаний з довідковою, туристсько-ознайомлювальною та навчальною метою, а також для вирішення питань адміністративного та господарчого управління територією, оцінки потенціалу її розвитку, оперативного та перспективного планування. У перспективі досліджень передбачено розробку регіональної геоінформаційної системи об'єктів ПІКС Харківської області.

Рецензент – доктор географічних наук, професор Л.М. Нсець

Література:

1. *Горб К.Н.* Экономико- и социально-географические проблемы развития особо охраняемых территорий наследия (на примере Украины): Автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. - М., 1998. - 20 с.

2. *Катаргіна Т.І.* Збереження культурної спадщини у Великій Британії, США, Канаді (історія і сучасність) / НАН України; Інститут історії України. - К., 2003. - 186 с.

3. *Нгуен Ле Тхьем.* Разработка содержания, методики и технологии создания карт и ГИС историко-культурного и природного наследия Вьетнама: Автореф. дис. ... канд. техн. наук: 25.00.33. - картография // МГУГиК. - М., 2006. - 24 с.

4. *Парацій В.М.* Понятійний комплекс національного пам'яткоохоронного законодавства: фактори терміно-етимологічної невідповідності // Міжнародний досвід охорони культурної спадщини та пам'яткоохоронне законодавство України. - К.: Стилос, 2002. - С. 119-124.

5. *Поливач К.А.* Картографування історико-культурної спадщини в Україні // Укр. геогр. журн. - 2005. - № 3. - С. 60-66.

6. *Туризм і охорона культурної спадщини: український та польський досвід: Монографія / В. Вакуленко, І. Валентюк, В. Грибан, С. Коротич та ін.* - К.: К.І.С., 2003. - 176 с.

7. *Шевченко Р.Ю.* Геоінформаційне забезпечення картографічного моніторингу пам'яток історії та культури (на прикладі міста Київ) // Картографія та вища школа: 36. наук. праць. - К.: ЗАТ «ІПТ», 2006. - № 11. - С. 109-116.

В.А. Пересацько, К.В. Шпурик

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КАРТОГРАФИЧЕСКОГО МЕТОДА В ПРОЦЕССЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРИРОДНОГО И ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Проанализирован опыт картографирования природного и историко-культурного наследия в Украине, определены его направления и предложены пути

усовершенствования. Обоснована структура и содержание атласа природного и историко-культурного наследия Харьковской области, определены математические элементы, способы изображения и оформление карт атласа.

Ключевые слова: природное и историко-культурное наследие, атлас природного и историко-культурного наследия.

УДК 528.94

В.В. Путренко

Институт географії НАН України, м. Київ

ГЕОІНФОРМАТИКА В СУЧАСНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ

У статті розглянуто тенденції взаємодії географічної науки і геоінформатики на сучасному етапі розвитку наукових досліджень. Проведено аналіз існуючих визначень терміну «геоінформатика». Виявлено відмінності між розвитком географії та геоінформатики. Запропоновано перспективи розвитку нових напрямів геоінформатики в рамках географічних досліджень і картографії. Розкрито сутність, методологічні основи, протиріччя і перспективи інтеграційних процесів у географії та геоінформатиці.

Ключові слова: геоінформатика, ГІС, геосистема, картографія.

V. Putrenko

GEOINFORMATICS IN THE CONTEMPORARY CONCEPT OF THE GEOGRAPHICAL SCIENCE

In the article the tendencies of interaction of geographical science and geoinformatics in present development stage of scientific studies are examined. Is carried out the analysis of the existing definitions of term «geoinformatics». The differences between the development of geography and geoinformatics are revealed. Are proposed the prospects for the development of the new directions of the geoinformatics within the framework of geographical studies and cartography. Are opened essence, methodological bases, contradictions and prospects for integration processes in the geography and the geoinformatics.

Keywords: geoinformatics, GIS, geosystem, cartography.

Вступ. Стрижневим напрямом розвитку географічної науки за останні десятиліття стало широке впровадження інформаційних технологій та методів геоінформатики, побудова геоінформаційних систем з метою зберігання, аналізу та візуалізації даних про геосистеми. В галузі картографії вплив нових геоінформаційних технологій був вирішальним, що призвело до формування у вітчизняній та світовій картографічній науці нової геоінформаційної парадигми картографування. Проте розвиток геоінформатики та теорії створення географічних інформаційних систем свідчить про невідповідність об'єкта та предмета географічної науки концепції ГІС, яка давно перейшла ці межі та впевнено набула міждисциплінарного статусу, в основі якого лежить філософська парадигма просторово-часової взаємодії.